

ריה"ל - המתודה לאמת והסגולה

1. ביקורת הפילוסופיה

ספר הכוזרי מאמר ראשון:

יא אמר לו החבר: אני מאמין בא-לוהי אברהם יצחק ויעקב אשר הוציא את בני ישראל באותות ובמופתים ממצרים וכלכלם במדבר והנחילם את ארץ כנען אחרי אשר העבירם את הים ואת הירדן במופתים רבים ואשר שלח אליהם את משה בתורתו ואחריו אלפי נביאים שכלם קראו אל תורתו ביעדם שכר טוב לכל שומרה וענש לכל עובר עליה אנחנו מאמינים בכל הכתוב בתורה הזאת והדברים ארוכים:

יב אמר הכוזרי: לא חנם החלטתי בראשונה לא לשאול את היהודים מדעתי כי שלשלת הקבלה אצלם נתקה מכבר ודעתם נתמעטה כי דלותם לא הניחה להם מדה טובה וכי לא היה לך לאמר אתה היהודי כי מאמין אתה בבורא העולם ומסדרו ומנהיגו הוא אשר בראך והוא המטריפך לחם חקך וכדומה מן התארים הא-לוהיים בהם יאמין כל בעל דת ובגללם שואף הוא אל האמת ואל הצדק ברצותו להדמות לבורא בחכמתו ובצדקו:

מה טיב הביקורת של הכוזרי על דברי החבר? למה הוא תוקף את 'שלשלת הקבלה' [מה זה?] מה הן הנחות היסוד שלו על הדת?

יג אמר החבר: מה שאתה אומר נכון הוא בנוגע לדת המיוסדת על ההיגיון ומכוננת להנהגת מדינה דת הנובעת אמנם מן העיון אך נופלים בה ספקות רבים ואם עליה תשאל את הפילוסופים לא תמצאם מסכימים על מעשה אחד ולא לדעה אחת כי דת כזאת בנויה על טענות אשר רק חלק מהן יכולים הפילוסופים להוכיח במופת ואלו על אחרות נתן להביא ראיות מספיקות בלבד ויתרן אין להביא עליהן אפילו ראייה מספקת אף כי להוכיחן במופת:

מה התשובה של החבר? נסחו את הביקורת החריפה והכבידה שיש בדברים אלו על התיב הפילוסופי בדרך בקשת האמת. כדי לדייק בטיב המחלוקת ניתן להסתייע בהגדרה של שני זרמים בפילוסופיה המודרנית המופיעים לפניהם. איזו עמדה מייצג ריה"ל?

אמפיריציזם הוא זרם מרכזי באפיסטמולוגיה (תורת ההכרה) של תקופת הנאורות. על פי האמפיריציזם המקורות היחידים של הידע האנושי הם הניסיון החושי והתצפית המדעית (אמפירי פירושו תצפית). על פי האמפיריציזם כל ידע הוא אפוסטריורי (ידע הנובע מהניסיון) ולכן מה שמכונה "ידע אפריורי" (שאינו תלוי בניסיון, הנובע מהשכל בלבד) אינו אפשרי. כל ידיעה מקורה או בניסיון או בהסקה אינדוקטיבית (הסקה מאוסף מקרים פרטיים אל הכלל) מן הניסיון. הזרם המקביל והמנוגד לאמפיריציזם באותה תקופה, היה הרציונליזם על פיו הרציו (השכל) הוא מקור הידע האנושי. האמפיריציזם והרציונליזם היו ניסיונות לבנות את הידע האנושי מאפס,

---

לסכום עמדת החבר היהודי קראו את הסעיף הבא והשיבו לשאלות הנספחות:

כה אמר החבר: ומעין זה השבתיק כאשר שאלתני אתה ובדומה לזה אמר משה בפתח דבריו בדברו אל פרעה א-להי העברים שלחני אליך רצונו לומר א-להי אברהם יצחק ויעקב כי היה דבר האבות מפרסם אז באמות ונודע כי הענין הא-לוהי נתחבר עמם והשגיח עליהם ועשה להם נפלאות ולכן לא אמר לו משה לפרעה א-להי השמים והארץ שלחני אליך ולא בוראי ובוראך שלחני אליך וכן פתח הא-לוהי בדברו אל כל עדת בני ישראל אנכי יי א-להיך אשר הוצאתך מארץ מצרים ולא אמר אני בורא העולם ובוראכם וכן פתחתני אני בהשיבי לך שר הכוזרים כאשר שאלתני לאמונתני בהודיעי אותך מה הוא הדבר המחייב אותי והמחייב את כל עם ישראל דבר שנתברר לבני ישראל בראשונה על פי ראיות עיניים ואחרי כן נמסר לאיש מפי איש בקבלה הדומה למראה עיניים:

- א למה הדברה הראשונה מנוסחת: "... אשר הוצאתיך מארץ מצרים" ולא: "... בורא העולם ובוראכם?"
 ב מצאו את היסוד האמפריציסטי שבגישה ריה"ל.
 ג שימו לב לאירוניה שבסוגית 'הקבלה'.
 ד מדוע 'הקבלה' דומה למראה עיניים?

2. סגולה

לאחר שטוען החבר את הטענה המוזרה כי אנחנו [העם היהודי] 'סגולת בני אדם' הוא מקבל רשות ממלך כוזר לבאר ויפות טענה זו. ניסיונו לעשות כן מובא לפניכם:

כוזרי מאמר ראשון

- לא** אמר החבר: הלא תודה כי הענין הטבעי שמננו מתחייבים לקיחת המזון הגדול וההולדה הם וכוחותיהם וכל נתניהם נתייחדו בו הצמחים ובעלי החיים לא האדמה והאבנים המחצבים והיסודות:
לב אמר הכוזרי: זה הוא כלל הטעון פרוט אולם אמת הוא:
לג אמר החבר: ובענין הנפשי שממנו מתחייבים תנועות ורצונות ומדות וחושים חיצוניים ופנימיים וכיוצא בהם נתייחדו כל בעלי החיים:
לד אמר הכוזרי: אף זאת אין לדחות:
לה אמר החבר: ואלו האדם נתייחד מכל בעלי החיים בענין השכלי שממנו נתחייבו תיקון המידות ואחרי זה תיקון עניני הבית ואחרי תיקון עניני המדינה וככה קמה אמנות הנהגת המדינה ואתה החוקים הנוהגים במדינה:
לו אמר הכוזרי: אף זה אמת:
לז אמר החבר: ומה היא מדרגה למעלה מזאת:
לח אמר הכוזרי: מדרגת החכמים הגדולים:
לט אמר החבר: אינני מתכוון כי אם למדרגה המבדילה את בעליה הבדלה עצמית כהבדל הצמח מן הדומם וכהבדל האדם מן הבהמה אולם ההבדלות ברב או במעט אין לה גבול הואיל והיא הבדלה מקרית ואינה מדרגה על דרך האמת:
מ אמר הכוזרי: אם כן אין בעולם הדברים המשגים בחושים מדרגה למעלה ממדרגת האדם:
מא אמר החבר: ואם ימצא בן אדם אשר יבוא באש ולא תשרפהו ויעמד זמן רב בלי מאכל ולא ירעב ובעור פניו יקרן אור שאין העין יכולה לעמד בו ולא יחלה ולא יחלש עד שבהגיעו לאחרית ימיו ימות לרצונו כמי שיעלה על מיטתו לישון ביום ידוע ובשעה ידועה ונוסף על כל אלה ידע תעלומות מה שהיה ומה שיהיה האין מדרגה זו נבדלת הבל עצמי ממדרגת בני אדם:
מב אמר הכוזרי: אמנם כן מדרגה זו אם ישנה במציאות א-לוהית מלאכית היא ואינה בחוק הענין השכלי הנפשי או הטבעי כי אם בחוק הענין הא-לוהי:
 הטיעון כולל הצעה להגדרת האבחנה בין 4 מדרגות הבריאה השונות [דצח"מ = דומם צומח חי מדבר] ומבקש לבנות מדרגה חמישית על גביהם. מהי המדרגה החמישית? מיהו המתואר בסעיף מא? האם מונחת כאן הוכחה לטיעון סגולה בני אדם? זהו את היסוד האמפריציסטי בטיעון. במקום אחר מציע ריה"ל את הטיעון באופן שונה. דיון בפסוק המשבח את ישראל בשבח מופלג מבקש החבר להצדיקו במילים הבאות:

כוזרי מאמר שני

- נד** אמר החבר: האין אור עין הרוח יותר דק ויותר משבח מאור עיני בשר וכי לא היו כל אנשי העולם פרט ליחידים אשר עליהם דברנו למעלה בעיורון ובתעייה לפני בוא בני ישראל מהם שאמרו כי אין בורא כלל גדולה מזאת כי אין חלק בעולם ראוי יותר להיות נברא מלהיות בורא אם כן הכל קדמון ומהם שאמרו כי הגלגל השמימי רק הוא קדמון והוא בורא הכל ולכן עבדו לגלגל אחדים מהם טענו כי האש בעצם היא האור והיא מקור כל הפעולות העצומות

והנפלאות ואותה יש לעבד וכי הנפש אף היא אש היא ויש אשר עבדו לאחרים לשמש ולירח ולכוכבים ולתמונות בעלי החיים הקשורות בצורות המזלות בגלגל ויש אשר עבדו למלכיהם או לחכמיהם אך כולם הסכימו כי לא נראו בעולם רשם או פעלה היוצאים מגדר המנהג והטבע והפילוסופים בעלי העיון הדק והמחשבה הזכה אשר הודו במציאות סבה ראשונה שאינה דומה לשאר הדברים ושאינן כמוה נטו בהיקשם ההגיוני לדעה כי סבה זו אינה פועלת שום פעלה בעולם ובייחוד בנמצאים הפרטיים כי הפילוסופים רואים אותה מרוממה ונעלה מידיעת הפרטים אף כי מחידוש חידושים בהם כך נמשכו הדברים עד אשר נזדככה העדה ההיא ונעשתה ראויה לחול האור בה ולהיעשות המופתים למענה ולהשתנות סדרי הטבע בשבילה אז נראה עין בעין כי יש לעולם הזה שופט מנהיג שומר היודע מה חשוב ומה לא חשוב ומשלם שכר על הטוב ועונש על הרע ככה נעשתה עדה זו מדריכה לכל הלבבות וכל דת שבאה אחריה אינה יכולה לסטות משרשיה עד כי כיום הזה כל בני הארץ הנושבת מודים בקדמות הא-לוה ובבריאת העולם וראיתם על זה בני ישראל וכל הטוב אשר גמלם הא-לוה וכל ענש אשר נענשו: מהי הראיה למעלת ישראל? מאיזה תחום היא מגיעה? זהו את היסוד האמפריצסטי.

3. ומהי סגולה?

כוזרי מאמר ראשון

צה ...לפניהם [=לפני היווצרות עם ישראל] לא חל הענין הא-לוהי כי אם על יחידים שאליהם עברה סגולה זו מאדם הראשון. אדם הראשון זכה לסגולה זו כי היה שלם בכל בלא יוצא מן הכלל כי מה פגם אפשר למצוא בשלמות יציר אשר יצא מתחת יד אמן גדל חכמה וכל יכול... כי אדם הראשון בראו הא-לוה בתבנית איש שהגיע לסוף שנות בחרותו שלם בגופו ובמידותיו והוא קבל מאת הא-לוה את הנפש החיונית בשלמותה ואת השכל במעלה העליונה האפשרית לאדם לפי תכונתו האנושית ואף את הכח הא-לוהי שמעל לשכל רצוני לומר את המדרגה שבהגיעו אליה ידבק האדם בא-לוה וברוחניים וישיג את האמיתות בתחילת מחשבה בלא עיון ולמוד... והנה אדם הראשון הוליד בנים רבים אך מכלם לא היה ראוי לבוא במקומו כי אם הבל כי רק זה היה דומה לו ומשהרגו קין אחיו מתוך קנאה שנתקנא בו על מעלה זו נתן לאדם שת תחת הבל ושת היה דומה לאדם ולכן נעשה הוא לסגולת אדם וגרעינו ואלו שאר הבנים לא היו כי אם כקליפות וסגולת שת היה אנוש בנו וכך נמשך הענין עד נח על ידי יחידים שהיו כגרעינים... ועד נח וכך היה הדבר גם בדורות אשר מנח עד אברהם אמנם היה בהם מי שלא דבק בו הענין הא-לוהי כך למשל תרח אולם אברהם בנו היה תלמיד לאבי אביו גדולה מזאת הוא הכיר גם את נח כי הענין הא-לוהי נמשך אצלם מאבות אבות אל בני בנים כך היה אברהם סגולת עבר ותלמידו ועל כן נקרא עברי ועבר היה סגולת שם שהיה סגולת נח וסגולת אברהם מבין בניו היה יצחק... וסגולת יצחק היה יעקב... אולם בני יעקב היו כולם סגולה כולם יחד ראויים לענין הא-לוהי... מאותה שעה התחיל הענין הא-לוהי שעד הנה לא כל כי אם על יחידים שוכן בקרב קבוץ והא-לוה השגיח על בני יעקב גם בהיותם במצרים להפרותם ולהרבותם ולגדל את בניהם כאשר יגדל איש את האילן ששרשו טוב עד הוציאו פרי בשל בדומה לפרי הראשון שממנו נטע האילן רצוני לומר דאג לגדלם עד אשר ידמו לאבותם אברהם יצחק ויעקב וליוסף ואחיו והפרי הבשל בא במשה אהרן ומרים ובאנשים כבצאלל וכאהליאב וכראשי המטות כשבעים הזקנים שנמצאו ראויים לנבואה מתמדת וכהושע כלב וחור ורבים זולתם בעת ההיא נמצאו בני ישראל ראויים להראות האור הא-לוהי בתוכם ולהתגלות השגחת הא-לוה עליהם אמנם היו ביניהם גם חוטאים שנואי א-לוה אבל אין ספק שגם הם היו סגלה מבחינה ידועה שהרי מצד שורשם וטבעם היה בהם מן הסגולה ועתידיהם היו להוליד בנים שיהיו סגלה כך יש להזהר באב החוטא שכן הוא הנושא את זרע הסגלה אשר בהזדככו תתגלה בבנו או בבן בנו כמו שאמרנו בנוגע לתרח ולאחרים שלא דבק בהם עצמם הענין הא-לוהי אבל עתידיהם היו לפי שרשם להוליד בני סגלה מה שאין כן בשרש כל מי שיצא מחם ומיפת דבר דומה לזה אנו מוצאים בענינים הטבעיים פעמים רבות אין האישי דומה לאביו כלל אבל דומה הוא לאבי אביו ואין ספק שאותו הטבע ואותו דמיון כבר היו צפונים באב אם כי הדבר לא היה גלוי לחוש כך היה הטבע של עבר צפון בבניו עד שנתגלה באברהם:

